

ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Досліджується загальна структура злочинності в Україні. Загальний рівень злочинності в нашій країні росте: домінують злочини невеликої та середньої тяжкості, більше злочинів здійснюється чоловіками, але намічається тенденція збільшення жіночої злочинності. Рівень зареєстрованих злочинів не повністю відображає криміногенну ситуацію, що створилася в суспільстві (латентна злочинність).

Ключові слова: злочинність, коефіцієнт злочинності, насильницька, ненасильницька, рецидивна, пенітенціарна, жіноча злочинність, злочини, вчинені через необережність, злочинність неповнолітніх.

Постановка проблеми. Відобразити загальні тенденції розвитку злочинності в Україні досить важко, оскільки різні види злочинності мають свої, властиві лише їм особливості та тенденції розвитку, що пов'язано, насамперед із суб'єктним складом, а також особливостями вчинюваних злочинів того чи іншого виду. Також ускладнює аналіз і латентна злочинність, рівень якої для різних груп злочинів неоднаковий. Тому пропонуємо розглянути тенденції розвитку окремих видів злочинності, а саме: насильницької, рецидивної, пенітенціарної, необережної, жіночої та злочинності неповнолітніх.

Ступінь наукової розробки. На перший погляд кількість учених, які займалися даною проблематикою, досить велика, але глибокий аналіз і ґрунтовне дослідження даної теми зробили лише деякі з них. Найбільш ґрунтовними серед вітчизняних напрацювань є дослідження злочинності О.М. Литвака – “Держава і злочинність” (Київ, 2004р.), “Державний вплив на злочинність” (Київ, 2000р.), у зазначених працях проводиться фундаментальний історико-кримінологічний аналіз злочинності, а також розроблюються заходи протидії їй.

Метою статті – на основі статистичних даних попередніх років і за допомогою методу аналізу та прогнозування окреслити тенденції розвитку злочинності в Україні.

Виклад основного матеріалу. **Насильницька** злочинність складається з умисних вбивств, умисних тілесних ушкоджень, побоїв і мордувань, зґвалтувань і деяких інших посягань на особу з використанням фізичного або психологічного насильства. **Ненасильницькими** є вандалізм, а також образа та наклеп (вербальна агресія) [1, с. 51]. Безперечно, насильницькими є тероризм, диверсія, захват заручників, опір представникам влади, насильство щодо посадових осіб, злісне й особливо злісне хуліганство, пов'язане з насильством, тощо.

Кримінологічні дослідження дозволили визначити три основні типи насильницьких злочинів:

1) особи з чітко вираженою агресивно-насильницькою антисоціальною спрямованістю (ті особи, які орієнтовані на поведінку, небезпечну для життя і здоров'я інших людей); 2) злочинці, які характеризуються в цілому негативно (допускали і раніше різні правопорушення, але спрямованість яких на вчинення посягань проти особи явно не виражена); 3) ситуаційні або випадкові злочинці (ті, які до злочину характеризувались позитивно або нейтрально, а саме посягання вчинили під впливом несприятливої життєвої ситуації) [2, с.90]. Традиційно до детермінантів насильницької злочинності відносять: негативний вплив мікросередовища; пияцтво; неприязні між особисті стосунки; конфліктні ситуації між злочинцем і потерпілим; криміналізація особи; недостатній контроль за засудженими в місцях позбавлення волі; недоліки у здійсненні профілактики насильницьких злочинів; недоліки у сфері розкриття таких злочинів; підвищення рівня озброєності злочинців.

Кримінальна статистика України, яка вперше після багатьох років засекречування була оприлюднена у 1994 р., а також подальші щорічні звіти МВС не містять інформації щодо всіх насильницьких злочинів. Обмежимо свій огляд лише тяжким і найбільш поширеним кримінальним насильством.

Умисних убивств: у 2005 р. зареєстровано 4529, тобто 0,8% загальної кількості всіх зареєстрованих злочинів, у 2006 - 4563, 2007 - 4623, у 2008 р.-4806. Так, вироком Шевченківського районного суду м. Чернівці № 1-227 26 травня 2005 року громадянина К., який вчинив злочин, передбачений ст. 115 КК України, засуджено до семи років позбавлення волі із поміщенням його на цей строк до кримінально-виконавчої установи. Перебуваючи у нетверезому стані, громадянин К. скоїв убивство власного батька громадянина М [3].

Порівняно з 1996 р., коли було зафіксовано 4896 вбивств, їх зменшилося на 8,1%. Та заува-

жимо, що зменшення спостерігається вперше за роки незалежності України. До цього відповідний показник щорічно зростав, а в 1992 р. порівняно з 1991 р. кількість убивств зросла на 26,7% [4]. Усе частіше вбивці використовують вогнепальну зброю (у 1992 р.- 146 випадків, 1997 - 300; 1998 - 223, 1999 - 202, у 2000 р.- 173). Зменшилося число вбивств із застосуванням вибухових пристроїв (у 1997 р.- 17, 1998 - 14, 1999 - 8 у 2000 р.- 5). Протягом січня-квітня 2009 року скоєно 1103 умисні вбивства та замаху на вбивство [5].

Кримінологічна характеристика тяжких і середньої тяжкості умисних тілесних ушкоджень мало відрізняється від того, що вже було сказано про вбивства. У звіті МВС за 2009 р. зазначено, що умисних тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень зареєстровано 15205, що на 7% менше, ніж у попередньому році. Мотивація такого роду насильства має переважно побутовий характер: потерпілими часто стають члени родини (30%), сусіди (10%), співробітники (13%) і незнайомі люди (21%) [6, с. 211]. Частина 2 ст. 121 КК України передбачає кваліфікуючу обставину тяжкого тілесного ушкодження - смерть потерпілого. Не завжди вдається відрізнити цей злочин від умисного вбивства. Тому значна кількість фактичних умисних вбивств не реєструється. Все це спотворює кримінальну статистику. Мабуть, було б доцільно окремо враховувати умисні тяжкі тілесні ушкодження, що стали чинниками смерті, як злочини проти життя, а не проти здоров'я, як передбачає діюче законодавство.

Згвалтування - чи не єдиний тяжкий злочин проти особи, який має тенденцію до поступового зменшення: у порівнянні з 1993 р. - 2078 згвалтувань, у 1997 р. статистика зафіксувала 1510 випадків, у 1998 р. - 1334, у 1999 р.- 1288, у 2005 р. - 1151. Деяке зменшення кількості зареєстрованих згвалтувань в Україні зумовлюється, мабуть, відомою лібералізацією позашлюбних статевих зв'язків, поширенням проституції та зростанням латентності сексуальної агресії. Протягом січня-квітня 2009 року в Україні скоєно 292 згвалтування та замахів на згвалтування [7].

В останні роки зафіксовано тенденцію до зростання **рецидивної злочинності**. У 2005 р. частка злочинів, вчинених рецидивістами, становила 20,1%, що більше, ніж у попередні роки. Ці дані свідчать про подальшу професіоналізацію злочинності. Будучи частиною усїєї розкритої злочинності, рецидивна в основному має таку ж структуру, що й загальна: переважають чоловіки; жінки-рецидивістки серед засуджених до позбавлення волі становлять лише 5-7%. Серед реци-

дивістів значно менше неповнолітніх (до 1%). Це пояснюється тим, що до другого засудження більшість підлітків встигає стати повнолітніми. Структурні особливості рецидивної злочинності відображають не стільки кримінальний професіоналізм рецидивістів, скільки соціальне відчуження та маргіналізацію їх особи. Кожен четвертий повторно засуджений має три і більше судимостей. Причому понад 25% звільнених з місць позбавлення волі новий злочин вчиняють протягом перших шести місяців, майже 45% - протягом першого року, дві третини повертаються до місця позбавлення волі протягом двох років, а 80% - п'яти [8, с.40]. Динаміка рецидивної злочинності протягом перших шести років незалежності України (1992-1997) відзначалась щорічним зростанням кількості повторних злочинів: із 40 до 72 тис., тобто на 80%. Водночас завдяки загальному збільшенню злочинності їх частка у відсотках за ці роки майже не змінилася. Зросло і число виявлених рецидивістів: від 37 - до 50 тис., а відповідні відсоткові показники зменшились від 18 до 14,5%. Ці дані наочно підтверджують недостатню репрезентативність відсоткових вимірів рецидивної злочинності.

До **пенітенціарної злочинності** відносяться злочини, які вчинені засудженими під час відбуття покарання у вигляді позбавлення волі. Тож пенітенціарну злочинність можна розглядати як підвид рецидивної злочинності. Злочини, які вчинені засудженими, показують, що кримінальне покарання відносно них не досягло жодної зі своїх цілей, виявилось повністю неефективним. Злочинність у місцях позбавлення волі специфічна за своїми причинами і характером і відрізняється істотними особливостями в порівнянні зі злочинністю в цілому. По-перше, це однотипність мотивації, цілей і засобів. Злочини, які вчиняються засудженими, пов'язані в основному або з невдалою адаптацією до нового соціального середовища (отримання низького статусу), або з прагненням зберегти чи підвищити свій статус у груповій ієрархії. Головним засобом самоствердження (досягнення мети) в цьому середовищі є насильство. По-друге, це відносна стабільність основних показників, що свідчить про стійкість і консерватизм основних соціальних детермінант злочинності у виправних установах. Структура злочинності складається всього з декількох складів (менше десятка), абсолютну більшість складають злочини проти особи, хуліганство і втечі. Втеча - найпоширеніший злочин: його доля у структурі пенітенціарної злочинності стабільно складає близько 1/3. На другому місці раніше

знаходилися злочини проти особи, зараз вони перемістилися на третє. Співвідношення корисливих і насильницьких злочинів у структурі пенітенціарної злочинності протилежне до їх співвідношення у структурі загальної злочинності: якщо в загальній злочинності домінують корисливі, то в пенітенціарній - насильницькі злочини. Це пов'язано з тим, що розкрадання у "своїх" суворо карається за нормами субкультури. І хоча ті ж норми заохочують крадіжки у співробітників колонії і на виробництві, такого роду діяння пов'язані з підвищеним ризиком. Коефіцієнт пенітенціарної злочинності в 4-6 разів нижчий, ніж коефіцієнт злочинності у цілому. Багато дослідників пенітенціарної злочинності відзначали, що для неї характерна наявність обернено пропорційної залежності між хуліганством і втечами: при рості кількості хуліганства зменшувалася кількість втеч, і навпаки. Існування цієї закономірності пояснювалося психологічними і соціально-психологічними чинниками, прямою дією покарання на психіку засудженого. По-перше, цей підсвідомий прояв мотивації незгоди з вузькими рамками спілкування, що відображається або в прагненні до розширення цих меж (втеча), або в незгоді з ним (хуліганство). По-друге, хуліганство органічно за своєю природою пов'язане зі звуженням простору і часу. Справді, умови виправних установ сприяють виникненню у засуджених негативних психічних станів - тривожності, недовірливості, підозрливості, дратівливості і так далі. Тривала ізоляція, життя в замкнутому колективі, публічність поведінки - усе це психологічно вимотує людину, викликає значну внутрішню напругу, яка може розрядитися з самого незначного приводу. Цим можна пояснити здійснення імпульсивних дій, але втеча не є спонтанним діянням. Цю закономірність можна пояснити більше природно. В основі більшості злочинів, що вчинюються засудженими в період відбуття покарання, лежать конфліктні стосунки. Якщо ці конфлікти виливаються в дії, що містять ознаки складів тих або інших злочинів, то їх наслідки багато в чому залежать від адміністрації колонії як органу дізнання. Одним із таких наслідків є притягнення до кримінальної відповідальності. Оскільки конфлікти найчастіше закінчуються бійками, діяння зазвичай кваліфікують як хуліганство, тому і статистика хуліганства зростає. Засуджені бачать захист з боку адміністрації, не намагаються вирішити конфлікти шляхом утечі. Статистика втеч знижується. В іншому варіанті адміністрація, прагнучи "не зіпсувати показники", не порушує кримінальні справи,

особливо якщо організаторами конфліктів виступають члени активу самодіяльних організацій засуджених. У таких випадках оформляються відмовні матеріали (основою відмови в порушенні кримінальної справи, як правило, є факт примирення сторін). Динаміка кількості хуліганства і злочинності в колонії в цілому знижується. Але недозволений конфлікт посилює соціальну напругу, і воно знаходить вихід в інших формах. Спостерігаючи свою незахищеність, утискувані засуджені здійснюють втечу. Статистика втеч і злочинності в цілому збільшується. Кількість утеч, що збільшилася, примушує адміністрацію реагувати на це, у тому числі кримінально-правовими заходами, що призводить до зниження числа втеч, але збільшує кількість притягнених за хуліганство, і так далі. Процес набуває циклічного характеру.

Згідно з Кримінальним законодавством України, злочин вважається вчиненим з **необережності**, якщо особа, яка його скоїла, не передбачала настання суспільно небезпечних наслідків своїх дій або бездіяльності, хоча повинна була і могла їх передбачити (злочинна недбалість), або передбачала можливість настання таких наслідків, але легковажно розраховувала на їх відвернення (злочинна самовпевненість). Необережна злочинність відрізняється від інших її видів за: формою вини, а отже, психічними детермінантами; механізмом злочинної поведінки і характеристикою особистості злочинця; сферою діяльності, в якій вчиняються ці злочини; характером наслідків цих злочинів. У загальній її структурі переважають транспортні злочини, що становлять у середньому 70-75%, приблизно 10-15% припадає на злочинні порушення правил охорони майна та халатність, 5-7% на порушення правил охорони праці і техніки безпеки, 2-4% на необережні злочини проти особи [9, с. 58].

Значною мірою показником морального здоров'я суспільства, індикатором його духовності, ставлення до основних людських цінностей є стан **жіночої злочинності**. Злочинність жінок тісно пов'язана із загальною злочинністю, особливо неповнолітніх. Разом з тим, вона має певні особливості, що визначаються соціально-психологічними й біологічними характеристиками жінок. Жіноча злочинність має свої кількісні показники, особливості структури і видів злочинів, способи і знаряддя їх вчинення тощо.

За останні роки в Україні спостерігається збільшення кількості злочинів, учинених жінками - з 1990 року вони зросли удвічі. Зросла і їх частка у загальній злочинності. Співвідношення

жіночої та чоловічої злочинності нині становить 1 : 5 (у розвинених країнах злочини жінок становлять від 17% у США до 25% у ФРН і Нідерландах) [10, с.111].

Так, вироком Шевченківського райсуду м. Чернівці № 1-228 громадянку С. 1958 року народження засуджено до одного року позбавлення волі за вчинення злочину, передбаченого ч.1 ст. 185 КК України, та звільнено від відбування покарання на підставі ст. 75 КК України. Громадянка С. маючи на меті незаконне заволодіння чужим майном, скориставшись довірою своєї сусідки громадянки Ю., перебуваючи у неї в гостях, викрала мобільний телефон, марки NOKIA 1100 та золотий кулон, завдавши цим матеріальних збитків на загальну суму 940 гривень [11].

Жіноча злочинність відрізняється від чоловічої деякими якісними показниками. Можна назвати дві сфери суспільного життя, де жіноча кримінальна активність проявляється найчіткіше. По-перше, це сфера побуту, де жінок штовхають до злочину негативні обставини сімейно-шлюбних, родинних і сусідських стосунків. У цій сфері жінки здебільшого вчиняють такі насильницькі злочини, як убивство, у тому числі своєї новонародженої дитини, нанесення тілесних ушкоджень і хуліганство. По-друге, це сфера, де жінка виконує професійні функції, передусім пов'язані з можливістю вільного доступу до моральних цінностей. Це, насамперед, торгівля, громадське харчування, медицина, освіта, легка промисловість.

Значні зміни відбулись також у злочинному середовищі серед неповнолітніх. Стан **неповнолітньої злочинності** викликає занепокоєність і зумовлює необхідність пошуку нових засобів для її попередження, вжиття додаткових заходів з боку державних органів і громадськості, які би сприяли поступовому зменшенню злочинних проявів у середовищі неповнолітніх. Рівень криміналізації у підлітковому середовищі досить високий. Кожний 12-й злочин із числа розслідуваних вчинено неповнолітніми. У 2002 році неповнолітніми або за їх участю було вчинено 32335 злочинів, що на 10,7% менше ніж у попередньому, у 2003р. кількість засуджених неповнолітніх зросла на третину (+37,8%). У структурі злочинності серед неповнолітніх крадіжок стало менше, натомість збільшилась кількість тяжких та особливо тяжких злочинів [12, с.16].

Вироком Шевченківського райсуду № 1-95 громадянина В., 1988 року народження, засуджено до п'яти років позбавлення волі за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 121 КК України. Перебуваючи у нетверезому стані,

спричинив бійку, завдавши громадянину Р. умисні тяжкі тілесні ушкодження [13].

В Україні кількість неповнолітніх віком від 14 до 18 років становить 3029636 осіб. У 2002 році органами досудового слідства закінчене провадження у 15034 справах щодо неповнолітніх, що на 8,6% менше, ніж у попередньому році. У 2002 році судами засуджено 20104 особи, які вчинили злочин у неповнолітньому віці, що на 1,8% більше ніж у попередньому році [14]. Коефіцієнт злочинності неповнолітніх – 66 осіб на 10 тис. населення у віці від 14 до 18 років. Високий рівень злочинності неповнолітніх свідчить про неналежну організацію профілактичної роботи серед цієї категорії осіб. Аналізуючи наведені дані, а також причини, які сприяють вчиненню злочинів неповнолітніми особами, можна прогнозувати зростання неповнолітньої злочинності і в подальшому.

Висновки. Узагальнення статистичних і теоретичних даних дає підставу констатувати таке:

1. У загальній структурі злочинності домінують злочини невеликої та середньої тяжкості, більшість злочинів вчиняється чоловіками, хоча останнім часом намітилась негативна тенденція до зростання жіночої злочинності. Зазначимо, що загальний рівень злочинності в нашій державі постійно збільшується, і це пов'язано з цілим рядом суб'єктивних та об'єктивних чинників, і, основним завданням державних і правоохоронних органів є розробка та реалізація заходів боротьби зі злочинністю та максимальне зменшення її показників.

2. Рівень зареєстрованої злочинності не повною мірою відображає криміногенну ситуацію, що склалася в суспільстві, значна частина злочинів залишається поза реєстрацією. Основними причинами зростання латентності злочинності є: збільшення випадків неповідомлення громадянами про вчинені щодо них злочини середньої тяжкості та такі, що не становлять великої суспільної небезпеки; неусвідомлення громадянами факту вчинення щодо них злочину, через незнання кримінального закону; збільшення кількості корисливих злочинів, що вчиняються із застосуванням спеціальних засобів маскування (розкрадання, шахрайства, контрабанда, незаконне підприємництво, злочини у фінансово-кредитній та податковій сферах); недоліки у реєстрації злочинів, у тому числі внаслідок відмови у порушенні кримінальних справ.

Список літератури

1. Литвак О.М. Держава і злочинність: Монографія. - К.: Атіка, 2004.- 302 с.

2. Криминология. Учебник для юридических ВУЗов. Под. ред. В.Н. Кудрявцева, В.Е. Эминова. – М.: Юрист, 1995. – 297 с.
3. Вирок Шевченківського районного суду м. Чернівці № 1-227/2005. // Архів Шевченківського районного суду м. Чернівці.
4. Литвак О.М. Вказана праця.
5. Криминогенна ситуація // www.ukrstat.gov.ua
6. Зелинский А. Ф. Криминология: Курс лекций. – Харьков, 1996. – 271 с.
7. Криминогенна ситуація // www.ukrstat.gov.ua
8. Курс криминології: Загальна частина: у 2 книгах. За заг. ред. О.М. Джужи. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 351 с.
9. Литвак О.М. Вказана праця.
10. Курс криминології: Загальна частина: у 2 книгах. За заг. ред. О.М. Джужи. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 351 с.
11. Вирок Шевченківського районного суду № 1-228/ 2005.// Архів Шевченківського районного суду м. Чернівці.
12. Судова практика у справах про злочини неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність. // Вісник Верховного Суду України, 2003. - № 4. – 41 с.
13. Вирок Шевченківського районного суду № 1-228/ 2005.// Архів Шевченківського районного суду м. Чернівці.
14. Судова практика у справах про злочини неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність. // Вісник Верховного Суду України, 2003. - № 4. – 41 с.

Стаття надійшла до редколегії 7 червня 2011 року.

Рекомендована до опублікування у “Віснику” членом редколегії М.К. Якимчуком.

L.V. Husar

Trends rozvitiya crime in Ukraine

Summary

This article explores the general structure of crime in Ukraine. The overall level of crime in our country is growing: the crime is dominated by small and medium tyazhkosti, more crimes are committed by men in other matters, there is a tendency to increase female crime. The level of reported crime is not fully display the crime situation that prevailed in society (latent crime).

Key words: crime, koefitsient, violent, nonviolent, recurrent, prison, women's crime, juvenile delinquency.

L.V. Husar

Тенденции развития преступности в Украине

Аннотация

Исследуется общая структура преступности в Украине. Общий уровень преступности в нашей стране растет: доминируют преступления небольшой и средней тяжести, больше преступлений совершается мужчинами, в прочем, намечается тенденция увеличения женской преступности. Уровень зарегистрированных преступлений не полностью отображает криминогенную ситуацию, которая сложилась в обществе (латентная преступность).

Ключевые слова: преступность, коэффициент, насильственная, ненасильственная, рецидивная, пенитенциарная, женская преступность, преступность несовершеннолетних.